

IN MEMORIAM

Josip UŽAREVIĆ (Zagreb – Filozofski fakultet)

ALEKSANDAR FLAKER (1924 – 2010)

1.

Smrt u 87. godini – nakon višegodišnjega bolovanja od raka mokraćnoga mjehura, a zatim i od raka pluća – nije bila neočekivana. Ali sama narav Alaksandra Flakera kao da se na sve načine opirala smrti. U proteklih mi se petnaestak godina više puta činilo da profesor neće izdržati još dugo. A on bi se svaki put vraćao u život s novim elanom, s novim raspravama i knjigama, s uvijek svježim informacijama i idejama. Čak i večer uoči smrti, kada sam odlazio iz bolnice »Rebro«, lakonično sam dobio Flakeru i njegovim bolničkim cimerima »Laku noć« – uvjeren da ćemo se sutradan još vidjeti i razgovarati. Nikakva definitivna oproštaja nije bilo.

Iako je sve do odlaska u bolnicu (dakle ni tjedan dana prije smrti) užurbano završavao drugi svezak svoje *Autotopografije*, što bi s pravom moglo biti shvaćeno kao autorova želja da prije definitivna kraja baci pogled na cjelinu protekloga života, opterećenost krajem (smrću) nikada nije bila Flakerova karakterna crta. Naprotiv: u Flakerovu slučaju valja govoriti o trajnoj strasti započinjanja i otvaranja, a ne o nastojanju ili potrebi da se neki problemski krug zatvori, konačno uobliči. To potvrđuje struktura (kompozicija) svih Flakerovih knjiga, ali i samih *Autotopografija*. Sasvim je logično da u tim *autobiografskim* knjigama dominira *ideja prostora*, tj. ideja simultanosti u prikazivanju događaja i opisu mjesta (otuda i sam naslovni termin – *autotopografija*), u vremenskim pomacima i preskocima (Flaker je volio formalistički pojam *svig*), putovanjima, uživanju u pejzažima, vidicima, gradskim ambijentima i prostorima. Drugim riječima, prostornim se mišljenjem nastoji prevladati nepojmljiva nepovratnost vremena i fatalna usmjerenost vremenskoga toka prema točki razgradnje. I zaista, svojim je *Autotopografijama* Aleksandar Flaker u doslovnu smislu *odgadao* smrt.

Ovdje ću se nešto više zadržati na Flakerovu odnosu prema časopisu »Umjetnost riječi«, u vezi s kojim je volio citirati duhovitu Frangešovu maksimu: »Umjetnost riječi sve jade liječi.«

2.

Neću pogriješiti ako kažem da je Flakerova znanstveno-duhovna evolucija najuže povezana s osnivanjem i (već) više no polustoljetnim postojanjem našega najvažnijega i jedinoga časopisa za znanost o književnosti. Iako je Aleksandar Flaker bio u uredništvima više hrvatskih i stranih književnoznanstvenih časopisa (»Književna smotra«, »Croatica«, »Radovi Zavoda za slavensku filologiju«, »Russian Literature« [Amsterdam], »Neohelikon« [Budimpešta]), ni s jednim se od njih nije poistovjećivao kao s »Umjetnošću riječi«. Tomu ima više razloga.

226

Diplomiravši 1949. godine na zagrebačkome Filozofskome fakultetu rusistiku i jugoslavistikom odnosno kroatistikom, Flaker se našao u informacijskome i metodologijskome vakuumu – s obzirom na proučavanje ruske književnosti i književne znanosti u društvenim i političkim okolnostima nakon znamenite 1948. godine. Od Badalića je, doduše, bio naslijedio interes za komparativnu metodu, ali je tu metodu valjalo dalje razvijati u skladu s novim, modernim metodologijskim postignućima. Taj metodologijski vakuum popunio je jedan drugi profesor, koji je pripadao nešto starijemu naraštaju, ali je bio izvrsno informiran o duhovnim strujanjima što su dolazila iz Zapadne Europe. Bio je to germanist i romanist Zdenko Škreb. Flaker će uvijek s velikim poštovanjem, zahvalnošću i privrženošću govoriti o stručnoj i znanstvenoj Škrebovoj pomoći. Na Flakerovu će inicijativu, a pod Škrebovim mentorstvom, godine 1955. izaći almanah *Pogledi 55* – prvi nastup skupine mladih književnih stručnjaka koja će ubrzo nakon toga osnovati »Umjetnost riječi« (1957), izdati sveučilišni udžbenik *Uvod u književnost* (1961), *Leksikon stranih pisaca* (1961), te se u nas i u svijetu afirmirati kao Zagrebačka stilistička (književnoznanstvena) škola.

Dok je Škreb promovirao pojam *Wortkunstwerk*, koji je dolazio iz njemačkoga jezičnoga i književnoznanstvenoga okružja (Kayser, Staiger), Flaker je Hrvatskoj i Europi otkrivao rusku formalnu školu i pojmove kao što su *iskusstvo slova* (umjetnost riječi), *priem* (postupak), *literaturnost* (literarnost), *ostranenie* (očuđivanje, začudnost). Nije stoga nimalo neobično da je novomu časopisu upravo Flaker našao ime.

Svi književnoznanstveni problemi kojima se u svojoj stručnoj karijeri bavio Flaker najprije su se oblikovali u »Umjetnosti riječi«. Tako u *Pogledima 55* i »Umjetnosti riječi« nalazimo studije na osnovi kojih će nastati knjiga *Stilovi i razdoblja* (u suautorstvu sa Zdenkom Škrebom; Zagreb 1964), a zatim i glavna Flakerova povijesno-metodologijska knjiga *Stilske formacije* (Zagreb 1976). Zajedno s drugim predstavnicima Zagrebačke škole Flaker će u »Umjetnosti riječi« uvježbavati interpretacijske tehnike, pisat će o osnovnim poetičkim i književnopovijesnim pojmovima, izvješćivat će o mnogobrojnim kongresima, skupovima i tribinama na kojima je sudjelovao – ne samo u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji, nego i diljem Europe.

Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih sazrijeva tema kojom će se Aleksandar Flaker baviti do kraja života – ruska avangarda. Toj je problematici posvećen već Flakerov napis *O sovjetskoj avangardi* (UR, 4/1967, str. 351–355), a iste je, tj. 1967. godine – kao osnovicu za buduće sustavno i sveobuhvatno istraživanje avangardističkoga razdoblja ruske književnosti – uredio i izdao zbornik prevedenih književnokritičkih tekstova iz danoga razdoblja (*Sovjetska književnost 1917 – 1932. Manifesti i programi. Književna kritika. Nauka o književnosti*, Zagreb 1967). Godine 1981. izašao je poseban broj »Umjetnosti riječi« u kojem su bili objavljeni tekstovi nastali na osnovi referata pročitanih na međunarodnome savjetovanju *Književnost – avangarda – revolucija. Ruska književna avangarda XX. stoljeća*, održanome u Zagrebu 1977. godine. Odatle su potekle ne samo poznate Flakerove knjige posvećene avangardi (*Poetika osporavanja*, Zagreb 1982; *Ruska avangarda*, Zagreb 1984; *Nomadi ljepote. Intermedijalne studije*, Zagreb 1988; *Živopisnaja literatura i literaturnaja živopis*, Moskva 2008; *Ruska avangarda 2*, Zagreb – Beograd 2009), nego i dva projekta koja traju više od tri desetljeća – *Pojmovnik ruske avangarde* (devet je zbornika Aleksandar Flaker uredio zajedno s Dubravkom Ugrešić; Zagreb 1984 – 1993) i *Zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća* (dosad izašli: *Ludizam*, Zagreb 1996; *Hijerarhija*, Zagreb 1997; *Simultanizam*, Zagreb 2001; *Mistifikacija/Parodija*, Zagreb 2002; *Vizualnost*, Zagreb 2003; *Karikatura*, Zagreb 2005; ovima pak možemo pridružiti i novu seriju zbornika koju uređuje Jasmina Vojvodić: *Hrana: od gladi do prejedanja*, Zagreb 2010; *Kalendar*, Zagreb 2010). Ovdje nema potrebe govoriti o rezonanciji koju su u europskoj slavistici imala nabrojena izdanja – ta rezonancija proistječe već iz činjenice da su u rečenim projektima sudjelovali (i još uvijek sudjeluju) mnogi istaknuti inozemni slavisti.

U »Umjetnosti riječi« (3–4/1966) objavljen je Flakerov članak *Novija hrvatska književnost prema evropskim književnostima. Teze i nacrt rada*. To je zapravo bio nacrt opsežnoga projekta koji je zamislila »radna grupa«

na čelu s Flakerom, a konačan rezultat bila su dva zbornika, objavljena u suuredništvu s Krunoslavom Pranjićem, koja su hrvatsku književnost osvijetlila u povijesno-komparatističkome kontekstu: *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima od preporoda prema našim danima* (Zagreb 1970) i *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* (Zagreb 1978).

Početkom 1980-ih Flaker u »Umjetnosti riječi« (1/1980, str. 11–17 i 43–45) najavljuje seriju svojih *intermedijalnih* istraživanja (*Književna avangarda i slikarstvo, Književnost i druge umjetnosti*). Tu će istraživačku liniju u punini razviti u već spominjanim knjigama o ruskoj avangardi te u drugim knjigama posljednjega razdoblja (*Riječ, slika grad. Hrvatske intermedijalne studije*, Zagreb 1995; prošireno izdanje: *Riječ, slika, grad, rat. Hrvatske intermedijalne studije*, Zagreb 2009; *Književne vedute*, Zagreb 1999).

Ne računajući prijevode s ruskoga i poljskoga, Flaker je do 2005. godine u »Umjetnosti riječi« objavio 65 rasprava, prikaza i recenzija, nacрта, izvještaja, obavijesti, nekrologa. Toliko ih nema ni jedan drugi suradnik, pa čak ni dugogodišnji glavni urednik Zdenko Škreb. Sama ta činjenica govori o Flakerovoj privrženosti ovom časopisu. (Ipak valja primijetiti da je učestalost Flakerovih priloga u »Umjetnosti riječi« smanjena nakon Škrebove smrti 1985. godine.) Najagilnijemu suradniku bio je posvećen prvi broj za 1990. godinu (s bibliografijama Flakerovih članaka objavljenih u Jugoslaviji i u inozemstvu).

3.

Književnoznanstveno nasljeđe Aleksandra Flakera uistinu je golemo, i mnogo će vremena trebati da se ono prouči i vrednuje. No već se sada sa sigurnošću može ustvrditi da je riječ o jednome od najznatnijih opusa Zagrebačke književnoznanstvene škole. Na osnovi postojeće građe moguće je i izdavanje novih knjiga koje bi na jednome mjestu okupljale rasprave srodne tematike. Tako je ostala nerealizirana ideja povijesti hrvatske književnosti prikazane preko aspekata književnoga prostora – od Marka Marulića do Zorana Ferića. Takva bi knjiga mogla ugledati svjetlo dana zahvaljujući mladim kroatističkim snagama, na koje je za života računao i profesor Flaker.

Trenutno su dvije Flakerove knjige u pripremi za tisak. Jedna će uključivati one tekstove o avangardi koji dosad nisu bili uvrštavani u knjige, a druga će biti objavljena pod naslovom *Period, stil, žanr. Književnoteorijski*

pojmovnik. Osim toga, u planu je ponovno, ujedinjeno izdanje dviju dosad objavljenih knjiga – *Ruska avangarda 1* i *Ruska avangarda 2*.

Iz svega je jasno: Flaker se i nakon smrti aktivno nameće znanstvenoj i kulturnoj memoriji književnoznanstvene zajednice. Nema nikakve dvojbe da će njegovo djelo još dugo biti inspirativno, zanimljivo, potrebno i korisno.

Zagreb, 26. 11. 2010.